

УДК 343.61

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОЧАТКОВОГО МОМЕНТУ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА МЕДИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Соларьова Д.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена важливому та дискусійному як у науці кримінального права, так і у медицині питанню визначення початкового моменту життя людини. Причиною проблемності цього питання є та обставина, що обидва процеси – народження і вмирання – є доволі тривалими, що породжує різні точки зору науковців, як у галузі права, так і галузі медицини. Вивчено праці вітчизняних науковців, які займалися розробкою даного питання. Було досліджено теоретичні положення щодо початкового моменту життя людини та визначено значення початкового моменту життя людини для кримінального та медичного законодавства. У результаті проведеного дослідження були внесені окремі пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в сфері захисту права людини на життя.

Ключові слова: початковий момент, життя, право на життя, злочин, людина, народження.

Постановка проблеми. Право на життя – одне з найважливіших особистих прав і свобод, гарантуючих безпечне існування людини як біологічної істоти та суб'єкта суспільних відносин [2, с. 168]. Право на життя та його захист гарантовані Загальною Декларацією прав людини, Міжнародним Пактом про політичні і громадянські права, Декларацією прав, свобод людини і громадянина, Європейською Конвенцією з прав людини, Конституцією України, Цивільним Кодексом та Кримінальним Кодексом України, іншими нормативними актами.

Проблема визначення початкового моменту життя людини продовжує бути досить дискусійним питанням. Причиною цього є та обставина, що обидва процеси – народження і вмирання – є доволі тривалими, що породжує різні точки зору науковців, як у галузі права, так і галузі медицини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення початкового моменту життя людини та її значення для кримінального та медичного законодавства була висвітлена в наукових працях Ю.В. Бауліна, В.В. Сташиса, О.Е. Радутного, Б.В. Здравомислова, О.М. Красікова, С.А. Боярова, О.О. Наумова, М.Д. Шаргородського, І.В. Силуянової, В.П. Сальнікова, Е.В. Кузнецова та О.Е. Старовойтової, С.Д. Порошука, О.В. Онупрієнка, В.А. Голіченкова та інших вітчизняних учених як правознавців, так і медиків. Однак одноставної позиції, що саме вважати початком життя, так вироблено і не було, а це зумовлює актуальність цього питання і на сьогодні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Право на життя та його захист гарантується багатьма міжнародними актами, але жодний з них не визначає момент, з якого життя бере початок у юридичному значенні.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідити теоретичні положення щодо початкового моменту життя людини та визначити значення початкового моменту життя людини для кримінального та медичного законодавства. У результаті проведеного дослідження були внесені окремі пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в сфері захисту права людини на життя.

Виклад основного матеріалу. В теорії кримінального права України домінуючою є позиція про визнання початковим моментом життя людини початок фізіологічних пологів. Але й в межах цієї

позиції існують різні підходи. Наприклад, вважають, що життя людини починається з того моменту, коли дитина здатна до самостійного існування, повністю відокремлена від тіла матері та зробила перший подих (Б.В. Здравомислов, О.М. Красіков, С.А. Бояров, О.О. Наумов, М. Шаргородський тощо). Звертають увагу на ознаки, що характеризують початок життя дитини, а саме – дихання, серцебиття, пульсація пуповини або довільний рух мускулатури [6, с. 203; 4, с. 39].

О.Е. Радутний звертає увагу на те, що біологічне життя людини розпочинається задовго до її народження, про що свідчать і останні наукові дослідження. Так, резолюцією сесії Ради Європи по біоетиці (грудень 1996 р.) визначено, що ембріон є людиною уже на 14 день після запліднення. Протягом усього внутрішньотробного розвитку плід не можна вважати частиною тіла вагітної жінки, його неможливо розглядати як орган чи частину тіла організму майбутньої породіллі. Через декілька днів після запліднення у плода починає формуватися дихальна й нервова системи, система травлення, внутрішні органи. Через 18 днів з'являється серцебиття, на 21 добу запускається власна система кровообігу, причому кров плода не зміщується з кров'ю вагітної й може навіть відрізнятися за групою. Через 6 тижнів плід уже рухається, через 8 – він уміє смоктати палець, може тримати, якщо таке станеться, покладений на долоню предмет. Він відчуває біль, може висмикнути руку, якщо трапиться її вколоти. У 10-11 тижнів у плода вже можна зняти відбитки пальців, рухаються його язик та очі; у 11-12 тижнів він дихає й реагує на світло, тепло й шум, всі системи його організму повністю сформовані. У 14 тижнів серце плода перекачує вже 24 літри крові на добу [8, с. 156-157].

В медицині життя людини розглядається у межах двох періодів (внутрішньоутробному та поза утробному). Перший період – внутрішньоутробний, коли життя нового людського організму виникає внаслідок запліднення, тобто з моменту зачаття і до повного виокремлення плоду з черева матері. Цей період характеризується відносною автономністю існування плоду в організмі матері. Внутрішньоутробний або пренатальний період також підрозділяється на дві частини: ембріональну та фетальну (плідну). Впродовж ембріонального періоду відбувається формуван-

ня органів і частин тіла, його тривалість становить вісім тижнів. В фетальний період головним чином збільшуються розміри і завершується утворення органів [1, с. 197]. Другий період, поза утробний, є існуванням дитини незалежно від організму матері в результаті живонародження. Отже, життя в біологічному розумінні виникає до фактичної народження людини [12, с. 70].

З погляду християнської культури право на життя у людини виникає з моменту зачаття, тобто з моменту запліднення сперматозоїдом яйцеклітини. З багатьох визначень, що мають як історичне, так і релігійне значення, можна навести наступні: «Той, хто буде людиною, вже людина» (Тертулліан, II-III ст.), або: «У нас немає розмежування плоду, який утворився і ще не утвореного» (св. Василій Великий, IV ст.). Мабуть саме з цієї причини християнська релігія виступає проти абортів, сприймаючи їх як вбивство.

І.В. Силуянова, також, зазначає, що протягом всього внутрішньоутробного розвитку новий людський організм не може вважатися частиною тіла матері, і це є непрямим свідченням поваги багатьох вчених до життя і права на життя майбутньої людини з моменту її зачаття.

В.П. Сальников, Е.В. Кузнецов та О.Е. Старовойтова також вважають, що момент початку людського життя визначається моментом запліднення. Р. Шарпов констатує, що початкова межа життя людини повинна пов'язуватися з появою сформованої маси мозкових клітин, що робить плід життєздатним [11, с. 75]. Прихильниками такої позиції є також В.М. Трубников та Т.А. Павленко, які дійшли висновку, що з юридичної точки зору початком життя людини повинне визнаватися народження (формування) головного мозку з моменту досягнення плодом 22 тижнів внутрішньоутробного розвитку [10, с. 117].

У реферативному огляді, присвяченому актуальним проблемам французького медичного права, зазначається, що Конституційна рада Франції «не висловила прямо про право на життя ембріона, хоча підкреслила значення законодавчих гарантій зачаття, імплантації, збереження ембріонів, особливих умов, коли можливе переривання вагітності». У преамбулі Декларації прав дитини 1959 р. зазначено, що «дитина, через її фізичну і розумову незрілість, має потребу в спеціальній охороні і турботі, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження...». Положеннями п. 1.2 Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я № 179 від 29 березня 2006 р., встановлено, що «живонародженість – це вигнання або вилучення з організму матері плода, який після вигнання/вилучення (незалежно від тривалості вагітності, від того, чи перерізна пуповина і чи відшарувалась плацента) дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м'язів» [5]. В ст. 4 Американської конвенції з прав людини, передбачається, що право на життя захищається законом, як правило, з моменту зачаття [9, с. 74]. Аборти в США – легалізовані (виключена можливість для штатів повністю забороняти аборти) на федеральному рівні з 1973 року, рішенням Верховного суду по

справі «Роу проти Уейда». Обмеження на аборт і їх фінансування варіюють в залежності від штату. У 1992 році штатам були надані більш широкі можливості обмежувати аборти рішенням Верховного суду по справі «Planned Parenthood v. Casey»; у 2007 році рішенням по справі «Gonzales v. Carhart» за федерацією були визнані повноваження заборонити аборт шляхом en:IDX.

С.Д. Порошук та О.В. Онуфрієнко пропонують визнавати початком життя людини момент зачаття і починати кримінально-правову охорону життя також з моменту зачаття [7, с. 11-12]. Така позиція базується на дослідженні професора В.А. Голіченкова, який стверджує, що життя людини як біологічного індивіда починається з моменту злиття чоловічої та жіночої статевих клітин та утворення ядра, яке містить неповторний генетичний матеріал, і за весь час внутрішньоутробного розвитку новий людський організм не можна вважати частиною тіла матері [3].

На мою думку, якщо цю позицію закріпити в кримінальному праві, то всі протиправні маніпуляції з плодом, які можуть спричинити шкоду його здоров'ю чи життю будуть розглядатися як посягання на життя або здоров'я людини. Легітимність абортів буде скасовано, однак це явище не зникне з життя. Через це, зокрема, може зрости кількість кримінальних абортів, здійснених поза медичною установою, як самою вагітною жінкою, так й іншою особою.

Крім того, переривання вагітності не повинне буде визнаватися тяжким тілесним ушкодженням (ч. 1 ст. 121 КК України) по відношенню до загиблого плоду.

З урахуванням вищевикладеного, вважаю, що початковий момент життя людини повинен бути пов'язаним з 19-22 днем від зачаття. Крім того, вважаю можливим та логічним визначити початковий та кінцевий момент життя за допомогою одного критерію, який буде пов'язаний як з народженням так і зі смертю головного мозку. Оскільки кінцевим моментом життя людини вже прийнято вважати біологічну смерть, яка встановлюється на підставі фіксації незворотних змін в корі головного мозку та центральної нервової системи (смерть мозку), то початковим моментом життя людини пропоную визнати момент, що є протилежним смерті мозку, а саме – момент його народження, тобто появу нервової трубки у плода, яка починає формуватися саме на 19-22 день від зачаття. Нервова трубка плода – це первинна форма розвитку нервової системи, що включає головний і спинний мозок [13].

Якщо погодитися з тим, що початковий момент життя виникає з 19-22 дня після запліднення, то це буде підтвердженням необхідності заборони абортів як таких, що прирівнюються до вбивства ненародженої людини. Період формування нервової трубки – дуже небезпечний період вагітності. В цей час майбутня мама має особливо уважно стежити за своїм здоров'ям, оскільки дуже великий ризик виникнення дефектів, які в майбутньому стануть причинами захворювання центральної нервової системи.

Але на сьогодні Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-ХІІ від 19.11.1992 р. закріплює можливість жінки самостійно вирішувати питання,

пов'язані з материнством, зокрема, положеннями ст. 50 цього нормативного акту передбачена можливість проведення абортів за бажанням жінки при вагітності строком не більше 12 тижнів. Тільки у випадках, визначених законодавством, аборт також може бути проведено при вагітності від 12 до 22 тижнів.

Положеннями Інструкції про порядок проведення операції штучного переривання вагітності, затв. Наказом МОЗ України № 508 від 20.07.2006, визначено методику проведення абортів, а нормативами Клінічних протоколів з акушерської і гінекологічної допомоги, затв. Наказом МОЗ України № 782 від 29.12.2005 – питання медичного абортів.

На мою думку, неприпустимим є дозвіл на проведення абортів з 12 до 22 тижнів, оскільки вже на вже на 3-4 тижні вагітності формуються всі органи і системи організму, на 22-23-й день вагітності виникає скорочення серця, а вже на 8-9 тижні вагітності практично всі органи та системи сформовані, починає функціонувати плацента, через яку здійснюється газообмін плода, забезпечення його поживними речовинами, виведення продуктів обміну та життєдіяльності [14], що свідчить про вже сформований та функціонуючий людський організм.

За незаконне проведення абортів передбачено кримінальну відповідальність (ст. 134 КК України). У випадку схвалення запропонованого підходу вона наставатиме за посягання на плід строком після 19-22 дня запліднення.

Однак, вважаю за необхідне, залишити можливість проведення абортів за медичними показаннями, аборт за соціальними показаннями та проведення абортів жінкам, які стали жертвами зґвалтування, навіть якщо строк вагітності ста-

новить 19-22 дня. До медичних показань відносять різні патології плода, при яких народження здорової дитини неможливо, а так само є загрозою життю або здоров'ю матері, яка не дозволяє їй виносити вагітність. Під соціальними показаннями є підстави розуміти особливі обставини в житті жінки. Наприклад, занадто юний (до 15 років) або зрілий (більше 45 років) вік, наявність не менше 5 дітей, що значно ускладнює або позбавляє майбутню матір можливості надати дитині всі необхідні умови для здорового розвитку та повноцінного життя тощо.

Висновки і пропозиції. Вважаю, що, враховуючи наведені пропозиції та висновки на підставі викладених аргументів, необхідно закріпити на законодавчому рівні та визнати початковим моментом життя людини 19-22 день після запліднення, тобто початок формування нервової трубки у плода. Після цього слід привести у відповідність кримінальне законодавство та законодавство, яке регламентує питання абортів, зокрема, внести зміни до ст. 134 Кримінального кодексу, а саме змінити ч. 2: «Незаконне проведення абортів, тобто проведення абортів після двох тижнів вагітності, крім випадків проведення за медичними, соціальними показаннями, або жертвам зґвалтування...».

Також пропонується внести зміни до ч. 1 ст. 50 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-ХІІ від 19.11.1992 р., зокрема, замінити число «12» на «3» в тексті «Операція штучного переривання вагітності (аборт) може бути проведена за бажанням жінки у закладах охорони здоров'я при вагітності строком не більше 12 тижнів» та внести зміни до інших законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Список літератури:

1. Антропология: Хрестоматия: Учеб. пособие для студентов / Авторы-составители: канд. биол. наук, доц. Л. Б. Рыбалов, канд. биол. наук, доц. Т. Е. Россоломо, И. А. Москвина-Тарханова. – 4-е изд., стер. – М.: Из-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – 448 с.
2. Булеца С. Б. Право особи на життя та здоров'я. Монографія / С. Б. Булеца. – Ужгород: Ліра. – 2009. – С. 546.
3. Голиченков В. А. Заявление кафедры эмбриологии биологического факультета МГУ 03.09.1993 [Электронный ресурс] / В. А. Голиченков, Д. В. Попов. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3122712.html>
4. Лысенко В. Н. Проблемы определения начального момента охраны жизни человека в уголовном праве / В. Н. Лысенко // Российский следователь. – 2002. – № 2. – С. 38–42.
5. Наказ МОЗ України від 29 березня 2006 р. № 179 «Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості» // Офіційний вісник України від 26.04.2006 – 2006 р., № 15. – С. 351. – Ст. 1150.
6. Наумов А. В. Практика применения УК РФ: комментарии судебной практики и доктринальное толкование / А. В. Наумов. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 1024 с.
7. Порошук С. Д. Право людини на життя як об'єкт нормативно-правового регулювання: сучасний стан, проблеми в Україні / С. Д. Порошук, О. В. Онуфрієнко // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: Наук.-теор. журнал. – Луганськ: Ін-т внутрішніх справ МВС України, 1998. – Вип. 2. – С. 3–18.
8. Радутний О. Е. Визначення початкового моменту виникнення життя людини у світлі універсальності інформаційних відносин та інформаційного простору / О. Е. Радутний. // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2009. – С. 155–160.
9. Романовский Г. Б. Юридическое определение момента возникновения права на жизнь / Г. Б. Романовский // Государство и право. – 2007. – № 11. – С. 71–78.
10. Трубников В. М. Концепція кримінально-правової охорони: монографія / В. М. Трубников, Т. А. Павленко. – Х.: Харків юридичний, 2009. – 288 с.
11. Шарапов Р. Начало уголовно-правовой охраны жизни человека / Р. Шарапов // Уголовное право. – 2005. – № 1. – С. 70–81.
12. Шевченко О. В. Проблеми визначення початку життя як об'єкту кримінально-правової охорони / О. В. Шевченко // Європейські перспективи. – № 1, ч. 2. – 2011. – С. 69–74.
13. Шуцько Є. Е. Новонароджена дитина: фізіологічні основи початку життя [Електронний ресурс] / Є. Е. Шуцько, О. О. Костюк // Медицинские аспекты здоровья женщины. – 2006. – Режим доступа до ресурсу: <http://mazg.com.ua/ua-issue-article-33>

Соларёва Д.В.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ НАЧАЛЬНОГО МОМЕНТА ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА И ЕЁ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ УГОЛОВНОГО И МЕДИЦИНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Аннотация

Статья посвящена важному и спорному как в науке уголовного права, так и в медицине вопросу определения начального момента жизни человека. Причиной проблемности этого вопроса является то обстоятельство, что оба процесса – рождения и умирания – довольно длительные, что порождает различные точки зрения ученых, как в области права, так и отрасли медицины. Изучены труды отечественных ученых, которые занимались разработкой данного вопроса. Были исследованы теоретические положения относительно начального момента жизни человека и определено значение начального момента жизни человека для уголовного и медицинского законодательства. В результате проведенного исследования были внесены отдельные предложения по совершенствованию законодательства Украины в сфере защиты права человека на жизнь.

Ключевые слова: начальный момент, жизнь, право на жизнь, преступление, человек, рождения.

Solariova D.V.

Yaroslav Mudryi National Law University

THE PROBLEM OF DETERMINING THE INITIAL MOMENT OF HUMAN LIFE AND ITS IMPLICATIONS FOR CRIMINAL AND MEDICAL LAW

Summary

The article deals with important and controversial in the science of criminal law, and in medicine the determination of the initial moment of human life. The reason for the problematic of this issue is the fact that both processes of birth and dying, is quite long, thus giving rise to different points of view of scientists, as in law and medicine. Studied the theoretical works of Russian scientists that were involved in the development of this issue. Was studied the theoretical principles relative to the initial moment of human life and identifies the significance of the initial moment of human life for the criminal and medical law. In the result of the study was made separate proposals to improve legislation of Ukraine in the sphere of protection of the human right to life.

Keywords: initial time, life, the right to life, the crime, birth.